

מיכאל סבן, ארכיאולוג מרשות העתיקות העוסק בחקר המשחקים בעולם העתיק, החליט לנסות ולעורר בבני המאה ה-21 את ההנאה שיצרו משחקי לוח שמקורם במצרים באלף השלישי לפני הספירה.

על סלעים גדולים שהוצבו במוזיאון עין יעל בירושלים נחקרו לוחות של משחקי סנת, מנקלה ומשחק הטחנה, ולצדם חוקי המשחק והכלים הדרושים. המשחקים, שייחנכו רשמית היום, פתוחים לכל המבקרים בגן, וסבן מקווה כי הם ימשכו אליהם קהל אוהדים ומתעניינים כמו בכיכר העיר או באזור הגת המקומית בעולם העתיק.

עשרות לוחות סנת נמצאו בחפירות בעיר הכנענית הקדומה בתל ערד. הלוח חולק לשלוש שורות שבכל אחת מהן 10 משבצות, שלאורכן נדרש כל אחד משני המתמודדים להעביר את כליו, חמישה או שבעה במספר, מצד אחד של הלוח אל צדו השני. הזוכה היה השחקן הראשון שהעביר את כל כליו לאורך המשבצות והוציאם מהלוח. קצב ההתקדמות נקבע באמצעות ארבעה מקלוני הטלה, שכן את הקובייה עדיין לא המציאו.

למשחק הזה יוחסה משמעות דתית. על חלק מהלוחות המצויים צוירו הירוגליפים, שנשאו רמזים שהתייחסו לאמונה המצרית, לתפישה בנוגע לעולם המתים ולחיים שלאחר המוות וכן לגורל השחקן. על המשבצת האחרונה בחלק מהמשחקים נחקקה דמותו של האל רע, אל השמש, וחוקרים מסיקים מכך כי הזוכה במשחק נחשב למי שזכה לחיי נצח ולהגנת האלים.

בקברו של חסי רע, אציל מצרי שהשיב את נשמתו לבוראו סמוך לשנת 2600 לפני הספירה, נמצא התיאור האמנותי הקדום ביותר של משחק סנת: ציור קיר ובו נראים לוח המשחק וכליו. המשחק נהנה מפופולריות לא רק בארץ הפרעונים, והאדהה אליו התפשטה בכל רחבי הלוואנט והגיעה עד קפריסין, כרתים וחופי הים האגאי.

סבן אומר כי בארץ ישראל נמצאו לוחות סנת לכיש ובתל חצור.

בלכיש נמצא המשחק ליד שער העיר מתקופת הברזל, המאה השמינית לפני הספירה, שחרב במסעו של סנחריב מלך אשור נגד חזקיהו מלך יהודה. רוב לוחות הסנת, כמו גם של משחקים אחרים, נחשפו סמוך לבורות מים, בתי בד, גתות, קברים, רחובות ורחבות ציבוריות ומקומות אחרים שמשכו אליהם קהל רב. עובדה זו מצביעה על התפקיד החברתי שמילאו המשחקים בעולם העתיק.

אף שבמשחקי לוח מתמודדים לרוב רק שניים, נראה כי סביבם התקבץ קהל של משיאי עצות, אוהדים, מתנגדים ואולי אף מהמרים. סבן מעלה בדמיונו קהל נלהב, שמגיב על מהלכי המשחק, אבל עסוק גם בהחלפת מידע, ברכילות, במסחר ועוד. כלומר, לפחות לחלק מהנוכחים המשחק היה רק התרחשות משנית לאינטראקציה החברתית ששקקה סביבו.

מבחינה זו, התמונה שתצטייר בעיני המבקרים במוזיאון בירושלים תהיה שונה מאוד מזו שאיפיינה את העולם העתיק. בעוד שכיום משחקים נקשרים כמעט מיידית לשני מושגים - ילדות ופנאי - בימי קדם הקשר הזה לא היה קיים. משחקים היו חלק מחיי היום-יום, אומר סבן, וילדים כלל לא היו מעורבים בהם. איכרים או סוחרים שהביאו זיתים לבית הבד או חיטה לטחנת הקמח, בילו במשחק את זמן ההמתנה עד לסיום תהליך הייצור של השמן או הקמח.

הסנת שמר על פופולריות כ-3,000 שנה. הוא נעלם כמעט לחלוטין בתקופה הביזנטית, בערך במאה הרביעית לספירה. סבן משער שהוא הודח ממעמדו הרם משיקולים דתיים - השליטים הביזנטים הנוצרים לא ראו בעין יפה את המשמעויות הפגאניות שנקשרו במשחק. עם זאת, גם היום אפשר למצוא דוגמאות של המשחק במזרח התיכון, למשל בקרב הבדווים בסיני.

נתיני האימפריה הביזנטית, ככל בני האדם, אהבו לשחק. את מקומו של הסנת תפס משחק שהתפתח ככל הנראה באפריקה ושנותר פופולרי עד היום - המנקלה. גם המנקלה הוא משחק לוח לשני מתמודדים, הדורש יכולת טקטית ומתמטית ניכרת.

לוחות של מנקלה נמצאו בישראל על מדרגות המקדש בבית שאן, בנמל העתיק באכזיב, סמוך לגת ציבורית מהתקופה הביזנטית ברמת הנדיב ועל הגשר העתיק בנחל תנינים.

לוחות המשחק שנחשפו באתרי העתיקות הם תוצאה של לא מעט עבודה, וחלקם מעוטרים ומקושטים לעילא, אבל היופי במשחקים כמו מנקלה וסנת, אומר סבן, טמון בפשטותם. "כדי לשחק בהם אין צורך בציוד מיוחד, בחלל ייעודי או בכל אמצעי אחר.

כל מה שנדרש הוא ידיעה של החוקים. אפשר לשרטט את לוח המשחק בחול או על האדמה, ולשחק".
כך עשו הנוצרים הצלבנים שהגיעו לארץ ישראל מאירופה במסעי הצלב.

הם הביאו אתם משחק לשני מתמודדים, שכל אחד מהם נדרש להעביר תשעה כלי משחק מצד אחד של הלוח לצדו השני, ולחסום את היריב.

שמו המקורי של המשחק לוט בערפל, אבל המנהג שרווח בפלשתינה החל במאה השלישית לספירה - מאותה תקופה התגלתה הדוגמה המוקדמת ביותר של המשחק בישראל - היה נהוג לשחק בו סמוך לטחנות קמח. מכאן הכינוי הפופולרי שלו, "משחק הטחנה".

לוחות משחק כאלה נמצאו בישראל ברחוב של העיר הקדומה ציפורי, במרחצאות חמת גדר ובמבצרים הצלבניים בכוכב הירדן ובעתלית.

המשחק היה הפופולרי ביותר באירופה בימי הביניים, אך נעלם כמעט לחלוטין מאז. למרות זאת, חוקיו ידועים ומוכרים עד היום.

אם בעין יעל יתברר שליחו לא נס, ייתכן שיהיה זה שחזור של ידידות מופלאה בין האדם ללוח.